

– Hakemli Makale –

KUŞLUK NAMAZI İLE İLGİLİ HZ. ÂİŞE'DEN NAKLEDİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aslan BALOGLANLI

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

baloglanli.aslan@gmail.com

ÖZ

Kuşluk namazı hakkında Kütüb-i sitte ve diğer kitaplarda sahih, hasen ve zayıf rivayetler yer almaktadır. Ancak yine aynı kitaplarda zahiren böyle bir namazın var olmadığı zannını oluşturur tarzda rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber'den (s.a.v) kuşluk namazı ile alakalı en çok rivayette bulunan sahabi Hz. Âişe'nin rivayetlerinde bu durum açıkça görülür. Sihhat farkı dikkate alınmadan bakıldığında Hz. Âişe'den (ra) konu ile alakalı altı farklı rivayetin geldiği görülür. Bu rivayetlerden bazıları Peygamber'in (s.a.v) kuşluk namazını kılmasına delalet etse de bir kısmı zahiren kılmadığını göstermektedir. Öyle ki, bu hadisler Peygamberin (s.a.v) kuşluk namazını kılması hakkında dört farklı bilgi vermektedir.

- Peygamber (s.a.v) kuşluk namazını kılmadı.
- Peygamber (s.a.v) seferde ve hazarda kuşluk namazını kılmadı.
- Hz. Âişe Peygamberi (s.a.v) kuşluk namazı kılarken görmemiş ama kendisi kılmaktadır.
- Peygamber (s.a.v) yalnız seferden geldiğinde kılıyordu.

Bu makale kuşluk namazının hükmünü belirlemek amacıyla yazılmaktadır. Kısa olarak kuşluk namazının var olan bir sünnet namazı olduğunu bildirdikten sonra konu ile alakalı Hz. Âişe (ra) rivayetleri ele alınıp değerlendirilecektir.

EVALUATION OF NARRATIONS ABOUT DUHA PRAYERS BY AISHA (RA)

Genuine, fair and weak narrations about the Duha prayer can be found in Kutub-i Sitte and other books. However in these books there are some narrations which create an impression that there is no prayer like a mentioned one. The majority of narrations about the Duha prayer was reported by Aisha (RA) the companion of the Prophet (peace be upon him). Without taking into account the difference in Sihhat, there can be found six different narrations about the topic came from Aisha (RA). Although some of narrations prove the fact that the Prophet (peace be upon him) prayed the Duha, rest of them shows the reserve impression. Thereby these hadiths give four various pieces of information about the Duha prayed by the Prophet (peace be upon him).

- a. The Prophet (peace be upon him) prayed the Duha.
- b. The Prophet (peace be upon him) did not pray the Duha during a campaign and peacetime.
- c. Aisha (RA) did not see the Prophet (peace be upon him) praying the Duha but she did.
- d. The Prophet (peace be upon him) prayed the Duha after returning from a campaign.

The article is aimed to determine the inference about the Duha prayer. In short, Aisha's narrations about the relevant topic will be presented right after declaring the existence of the Duha prayer as a Sunnah prayer.

GİRİŞ

İslam'ın en önemli ibadetlerinden olan namaz, Ebû Hureyre (ra) tarafından nakledilen bir hadiste de belirtildiği üzere kulum kıyamet günü ilk hesaba çekileceği amelidir.¹ Namazlarında bir takım eksiklikler bulunan insanların nafilâ namazlarla bu kusurlarının tamamlanacağını bildiren hadis² de sünnet namazlarının önemini vurgulamaktadır. Yine hadisler sünnet namazların amaçlarından birinin Allah'a (cc) yakınlaşmak ve O'nun (cc) sevgisini kazanmak olduğunu bize haber vermektedir.³ Nitekim Müslim'in (ö. 261/875) *Sahih*'inde Peygamber'in (s.a.v) hizmetçisi olan Rabia b. Ka'b el-Eslemî'nin (ra) cennette Rasulullah (s.a.v) ile beraber olmak istemesi üzerine Allah'ın Elçisi'nin (s.a.v) ona: "*Çokça secde ederek bu konuda bana yardım et*"⁴ mealindeki cevabı da farz namazlar dışında kalan nafilâ namazların önemini ortaya koymaktadır.

Nafilâ ibadetlerden bir kısmı sağlam dayanaklara sahiptir. Bazıları ise hakkındaki rivayetlerin sıhhat derecesinden dolayı tartışmalıdır. Kuşluk namazı da bu tür nafilâ ibadetlerden biridir. Peygamber'in (s.a.v) kendisinin bizzat kıldığını bildiren rivayetlerin bulunması, sahâbeden bazı kişilere özel olarak tavsiyede bulunduğu bilinmesi ve kendisinden sonra sahâbenin bu namazı kılmış olması sebebiyle önemli bir sünnet olması bilinmekle birlikte

¹ Ebû Dâvud, "Salât" 149.

² Ebû Dâvud, "Salât" 145; Nesâî, "Salât" 9.

³ Ebû Hureyre'den nakledilen rivayette Rasûlullah (s.a.v) şöyle dedi: "*Allah (cc) buyurdu: Her kim beni tanıyan ve ihlâs ile bana ibâdet eden bir kuluma düşmanlık ederse, ben de ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafilâ ibâdetlerle de yaklaşmaya devam eder. Nihâyet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı mesâbesinde olurum. Diliyle de her ne istese muhakkak onları da kendisine ihsân ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sığındırır, korurum. Ben yapmasını dilediğim hiçbir şey hakkında, mü'minin ölümü karşısındaki tereddüdüm gibi tereddüt etmedim. Fakat bunda kulum ölümden hoşlanmıyordu, ben de kuluma acı gelen şeyi sevmiyordum*". Buhârî, "Kitâbu'r-Rikâk" 38.

⁴ Müslim, "Salât" 226.

onun sünnet olmadığını belirten haberler de kaynaklarımızda yer almaktadır. Dolayısıyla kuşluk namazının dindeki yerini belirlemek önemli bir gereklilik olarak gözükmemektedir.

Türkçede “kuşluk namazı” diye adlandırılan bu namaz hadislerde ed-duhâ, salâtü'd-duhâ, sübhatü'd-duhâ, salâtü'l-işrâk ve salâtü'l-evvâbîn isimleriyle anılmaktadır.⁵ ضحي (Duhâ) genel olarak Güneşin doğuşu demek olan sabah vaktini ifade etmekle beraber, güneşin iyice yükselip her tarafı aydınlattığı kuşluk vakti anlamında da kullanılır. Bütün gündüz anlamına bile gelir.⁶ Salâtü'd-duhâ ise duha (kuşluk) vaktinde böyle bir namaz kılınmasından dolayı o namaza verilen bir isimdir.

Kuşluk namazı hakkında olumlu olumsuz farklı rivayetler gelmektedir. İbn Kayyim (ö. 751/1350) *Zâdü'l-me'âd* adlı eserinde kuşluk namazı ile alakalı rivayetleri bir araya toplayarak, onlar hakkında âlimlerin altı farklı hükümden oluşan görüşlerini zikretmiştir.

- Kuşluk namazı müstehab bir sünnettir.
- Aslında sünnet değildir.
- Devamlı olmayacak şekilde ara sıra kılınacak sünnettir.
- Herhangi bir sebebe bağlı kılınan bir sünnettir.
- Evde devamlı kılınabilececek sünnettir.
- Sünnet değil, bidattir.⁷

Bunlardan sonra İbn Kayyim kendisinin ikinci görüşü tercih ettiğini bildirirse de, Ebu'l-Hasan el-Mübarekfu'î (ö. 1414/1994) buna karşı gelerek dört mezhep ve onlara tabi olanların kuşluk namazını müstehab kabul ettiklerini hatırlatmıştır. Aynı zamanda kuşluk namazının ispatı hakkında varit olan hadislerin sayısı âlimleri bu namazı müstehab kabul etmeye ittiğini de bildirmiştir.⁸ Öyle ki bu rivayetlerden bazıları Peygamber'in (s.a.v) kendisinin bu namazı kılmış olduğuna delalet etmektedir. Ümmü Hânî'nin Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamberi bu namazı kılarken görmesi,⁹ Hz. Âişe'nin dört

⁵ Şener, Mehmet, “Kuşluk Namazı”, *DİA*, XXVI, 475-476.

⁶ Ateş Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul 1997, C V, s 331.

⁷ İbn Kayyim, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*, Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1994, C I, s 330-347.

⁸ el-Mübarekfu'î, Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm, *Mir'âtü'l-mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh, İdâratu'l-buhûsu'l-ilmîyye*, Benares 1984, C IV, s 346.

⁹ Bkz. Buhârî, “Salât” 4, “Cizye” 9, “Edeb” 94; Müslim, “Salât'ül-müsâfirîne ve kasrihâ” 82; Muvatta, “Salât” 219; Ahmed, 45, 384; Dârimî, “Salât” 151.

rekât ve daha fazla kılardı demesi,¹⁰ Enes b. Mâlik'in ve Ebû Hureyre'nin de Hz. Peygamber'in bu namazına şahit olmaları¹¹ bu fiilin bizzat Hz. Peygamber'den sadır olan bir ibadet olduğuna delildir. Kuşluk namazı Hz. Peygamber'den sadece fiil olarak nakledilmemiş O'nun (s) kavfî hadislerinde de yer almıştır. Şöyle ki Peygamber (s.a.v) bu namazın faziletli olduğunu bildirdiği sahih rivayetlerle nakledilmiştir.¹² Aynı zamanda sahabiden üç kişiye de tavsiye etmiş ve bu namazı asla terk etmemelerini önermiştir.¹³ Kuşluk namazı hakkında takriri hadisler de bulunduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) camide bu namazı kılan bir topluluğu görüp bunu yasaklamaması, bilakis onlara bu namazı kılacakları daha faziletli vakti göstermesi¹⁴ konu için en açık delillerdendir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda kuşluk namazının sünnetin tüm şekilleriyle sabit olduğu söylenebilir.

Bu makale kuşluk namazının hükmünü belirlemek amacıyla yazılmamaktadır. Kısa olarak kuşluk namazının var olan bir sünnet namazı olduğunu bildirdikten sonra konu ile alakalı olumsuz rivayetler ele alınıp değerlendirilecektir. Makale bu namaz hakkında olumlu bu kadar rivayet varken olumsuz gibi gözükkenleri ele alıp açıklık getirmeği amaçlamaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.v) kuşluk namazı ile alakalı en çok rivayette bulunan sahabe olan Hz. Âişe'nin rivayetlerinde bu durum açıkça görülür. Hz. Âişe'den (ra) konu ile alakalı altı farklı rivayetin geldiği görülür. Bu rivayetlerden bazıları Peygamber'in (s.a.v) kuşluk namazını kılmasına delalet etse de bir kısmı zahiren kılmadığını göstermektedir. Bu hadisler Peygamberin (s.a.v) kuşluk namazını kılması hakkında dört farkı bilgi vermektedir.

Bu makâlede bu rivayetler ele alınıp incelenerek zahiri ihtilaflar çözülmeye çalışılacak ve meselenin diğer hususları ele alınarak doğru sonuçlara varılmaya gayret edilecektir.

Makâlede ilk olarak Hz. Âişe'den (ra) Peygamber'in (s.a.v) kuşluk namazını kıldığına dair haber verdiği rivayetler incelenecektir. Sonra Peygamber'in (s.a.v) bu namazı kılmadığı zannını oluşturan rivayetler ele alınacak, daha sonra da çelişir gibi gözükken bu rivayetlerin arası konu

¹⁰ Bkz. Müslim, "Salât'ül-müsâfirîn ve kasruhâ" 78; Ahmed, 42, 213; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât ve's-sünnetu fihâ" 187.

¹¹ Bkz. Buhârî, "Ezan" 41; Ebû Dâvud, "Salât" 91; Ahmed, 19, 337; 20, 259; 21, 469; 15, 472; 16, 154.

¹² Bkz. Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn ve kasrihâ" 84; Ebû Dâvud, "Salât" 301, "Edeb" 159; Ahmed 5, 167, 168.

¹³ Bkz. Buhârî, "Ebvâbu't-tatavvu" 5, "Savm" 59; Müslim, "Salât'ül-müsâfirîne ve kasrihâ" 85, 86; Ebû Dâvud, "Salât" 342; Nesâî, "Kitâbu's-Siyâm" 81; Ahmed, 45, 407.

¹⁴ Bkz. Müslim, "Salât'ül-müsâfirîne ve kasrihâ" 144; Ahmed, 9, 32; Dârimî, "Salât" 153.

hakkında görüş beyan eden âlimlerin kanaatleri çerçevesinde bulunmaya çalışılacaktır.

HZ. ÂİŞE'NİN (RA) ALLAH RASÛLU'NUN (S.A.V) KUŞLUK NAMAZINI DÖRT REKÂT VE DAHA FAZLA KILDIĞINI HABER VERDİĞİ RİVAYETLER

Kaynaklarımıza bakıldığında Hz. Âişe'nin Peygamber'in (s.a.v) kuşluk namazı kıldığını haber veren rivayetlerin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu rivayette Hz. Âişe açık olarak Peygamber'in (s.a.v) dört rekât kuşluk namazı kıldığını bildirmektedir. Bu rivayetlerden ilki sahih diğer ikisi zayıf rivayettir. Sahih rivayet şöyledir:

... حَدَّثَنِي مُعَاذَةُ، أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةَ الصُّحَى؟ ...
قَالَتْ: «أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ»

...Muâze'nin haber verdiğine göre, kendisi Hz. Âişe'ye (ra) “Rasûlullah (s.a.v) duha namazını kaç rekât kılar? diye sormuş. Hz. Âişe de: “Dört rekât kılar, dilediği kadar da ilave ederdi” cevabını vermiş”.¹⁵

İbn Mâce rivayetinde küçük farklılıklar bulunmaktadır; Rivayet şöyledir:

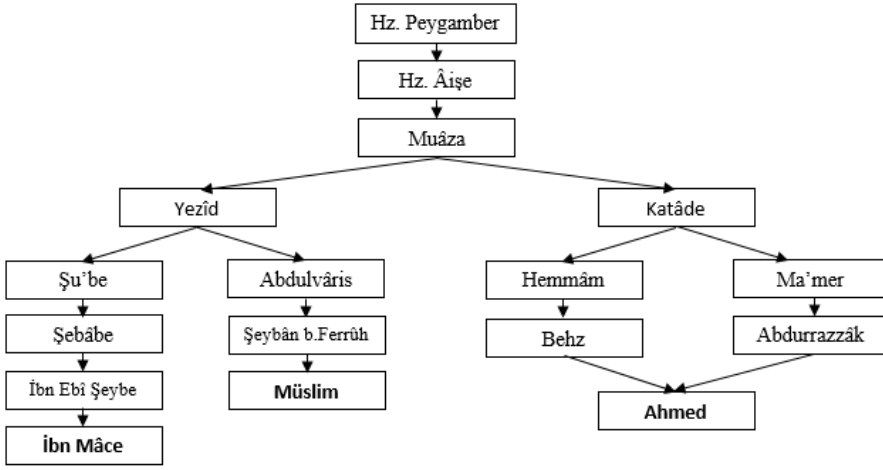
... عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيِّ، قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: "أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصُّحَى؟ قَالَتْ: نَعَمْ، أَرْبَعًا، ...
وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ"

...Muâze el-Adeviyye'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: Ben Âişe'ye Peygamber (s.a.v) kuşluk namazını kılar mıydı? diye sordum. “Evet, dört rekât kılar ve Allah'ın dilediği kadar fazlalaştırırdı” cevabını verdi.¹⁶

Hadisin isnad tablosu şöyledir:

¹⁵ Müslim, “Salât'ül-müsâfirîn ve kasruhâ” 78; Ahmed, 42, 213.

¹⁶ İbn Mâce, “İkâmetü's-salât ve's-sünnetü fihâ” 187.

Diğer rivayetten farklı olarak İbn Mâce rivayetinde “dilediği kadar da ziyade ederdi” yerine “Allah’ın dilediği kadar fazlaştırırdı” lafzı kullanılmıştır.

Bu rivayetten hareketle kuşluk namazının varlığı neticesine ulaşan âlimler onun rekât sayısı konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Konu ile alakalı Hz. Âişe’den (ra) İmam Ahmed’in *Müsned*’inde kuşluk namazını dört rekât kıldığını gösteren iki farklı rivayet de gelmektedir, ama bunlar zayıftır. Söz konusu rivayetler şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبُو قُدَامَةَ الْعَمَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَائِشَةُ بِنْتُ سَعْدٍ، عَنْ أُمِّ دُرَّةَ، قَالَتْ: رَأَيْتُ عَائِشَةَ تُصَلِّي الصُّحَى، وَتَقُولُ: «مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي إِلَّا أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ»

...Ümmü Zerra’dan şöyle dediği rivayet olundu: “Âişe’yi kuşluk namazı kılarken gördüm, o şöyle diyordu: Peygamberi (s.a.v) yalnız dört rekât kılarken gördüm”.¹⁷

Bu hadis Ümmü Zerra’dan yalnız bu isnatla rivayet edilmiştir ve sadece İmam Ahmed münferit olarak bu rivayeti kitabında zikretmiştir.¹⁸ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ini tahkik eden Şuayb Arnavut (ö. 2016) da hadisin zayıf olduğunu bildirmiştir.¹⁹

¹⁷ Ahmed, 41, 265.

¹⁸ et-Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemü’l-ıvsat*, Dâru’l-haremeyn, Kahire, t.y., C IV, s 312.

¹⁹ İbn Hanbel, İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Muessesetu’r-risâle, thk.: Şuayb Arnavut, 2001, C XLI, s 265.

Elbâni (ö. 1999) de hadisin râvileri olan Ümmü Zerra ve Osman b. Abdilmelik'in meçhul olmaları sebebiyle hadisi zayıf görmüştür. Aynı zamanda hadisin zayıf olmasını gerektiren bir diğer husus sahih olan Hz. Âişe'nin Peygamber'i kuşluk namazı kılararken görmemiş olmasıyla aykırılık teşkil etmesidir. Yani sahih rivayete aykırıdır.²⁰

Diğer rivayete gelince;

عَنْ مُعَاذَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: " صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي مِنَ الصُّحَى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ..."

Muâze, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Allah Rasûlu (s.a.v) evimde dört rekât kuşluk namazı kıldı".²¹

Hadise Şuayb Arnavut ve Elbâni; Ümmü Mübarek'in bilinmemesi meçhul bir ravi olması sebebiyle zayıf hükmünü vermişlerdir.²² Bu iki rivayet zayıf olsa da ilk rivayetten yola çıkarak Peygamber'in (s.a.v) bu namazı kıldığı söylenebilir.

Hanefi mezhebi âlimlerinden Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de *el-Binâye fî şerh'î'l-Hidâye* adlı eserinde bu hadisi naklettikten sonra "bil ki kuşluk namazı müstehab²³ bir namazdır" demiştir.²⁴

Şevkânî (ö. 1250/1834) de Hz. Âişe'den nakledilen bu hadisin kuşluk namazının sünnet olduğuna delalet ettiğini belirtmiştir.²⁵ Ona göre bu rivayet namazın dört rekât kılınacağını söylemektedir ve rivayetlerde geçen "Allah'ın dilediği kadar fazlalaştırırdı" lafzı, rekât sayının dörtle sınırlı olmayıp az veya çok olmasına da delalet etmektedir.²⁶

Buraya kadar Hz. Âişe'den (ra) Peygamberin (s.a.v) kuşluk namazını dört rekât ve daha fazla kıldığı rivayeti gördük. Bu rivayet açık olarak kuşluk namazının varlığına delalet etmektedir. Ama zikredileceği üzere Hz. Âişe'den,

²⁰ Elbâni, Muhammed Nasru'd-Dîn, *İrvâu'l-Ğalil fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebil*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrût 1985, C II, s 215.

²¹ Ahmed, 40, 512; 42, 131.

²² Bkz.: Elbâni, Muhammed Nasru'd-Dîn, *İrvâu'l-Ğalil fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebil*, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrût 1985, C II, s 214; Hanbel, İmam Ahmed bin Muhammed eş-Şeybani, *Müsned*, Muessesetu'r-risâle, thk.: Şuayb Arnavut, 2001, C XL, s 512.

²³ Mükellefin dinî vecibe olmadığı halde yaparak sevap kazanacağı fiilleri ifade eder. Bkz.: DîA XXIX, 128-130.

²⁴ el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî şerh'î'l-Hidâye*, Dâru'l-kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 2000, C II, s 519.

²⁵ eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî, *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-hadis, Mısır 1993, C V, s221.

²⁶ es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru'l-Erkam, Beyrût, C II, s 245.

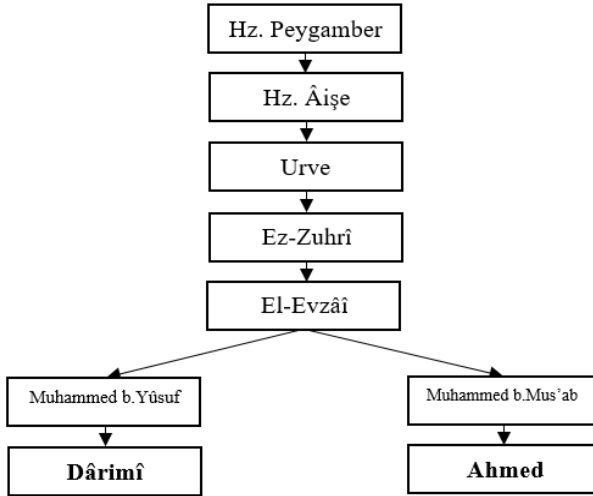
bu rivayete muhalif hükümler içeren *Kütüb-i Sitte* rivayetleri de vardır. O rivayetler şöyledir:

Rasûlullah'ın (s.a.v) seferde ve hazarda kuşluk namazı kılmadığını bildiren rivayet

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبْحَةَ الصُّحَى فِي سَفَرٍ، وَلَا حَضَرَ»...

...Hz. Âişe'den şöyle rivayet olundu; “Rasûlullah (s.a.v) seferde ve hazarda kuşluk namazı kılmadı”.²⁷

Hadisin isnad tablosu şöyledir:

Bu rivayet Peygamberin (s.a.v) kuşluk namazını kılmadığını ve bunu söyleyenin Hz. Âişe olduğunu göstermektedir. Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Dârimî rivayet etmiştir. Hadisin râvilerinin sika oldukları görülmektedir. Ama Ahmed rivayetinde en son râvi olan Muhammed b. Mus'ab bu zinciri bozmaktadır. Zira onun hakkında Nesâî (ö. 303/905) “zayıf”, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) “hadisi zayıf kendisi de kavî değildir” demiştir.²⁸ Dârimî'nin isnadındaki râviler ise sika olsa da o, bu rivayette münferit kalmıştır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'ini* tahkik eden Şuayb Arnavut, Hz. Âişe'nin “kılmadı”

²⁷ Dârimî, “Salât” 151; Ahmed, 41, 102.

²⁸ ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mîzânü'l-İ'tidal fi nakd'ir-Ricâl*, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1963, C IV, s 42.

sözünü “devamlı kılmadı” diye yorumlamıştır. Veya Hz. Âişe bunu kendi bilgisine dayanarak söylemiş, ispatla gelen bilgileri ise sonradan başkasından öğrenmiştir.²⁹ Hz. Âişe'nin Peygamberi (s.a.v) kuşluk namazı kılarken görmemesi ama kendisinin kılması bu namazı başkasından veya sonradan öğrendiğini desteklemektedir. Hz. Âişe'nin kuşluk namazını kılması ise sıradaki hadisle sabittir.

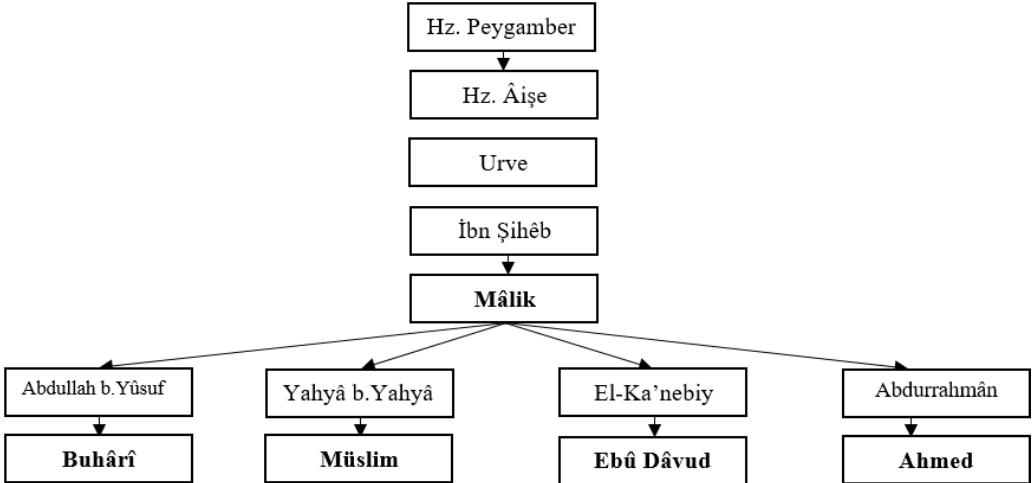
Hz.Âişe'nin Rasûlullah'ın (s.a.v) kuşluk namazını kıldığını hiç görmediğini bildiren rivayet

«مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي سُبْحَةَ الصُّحَى قَطُّ، وَإِنِّي عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: ... لَأَسْبِغَهَا، وَإِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَدْعُ الْعَمَلَ وَهُوَ يُحِبُّ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ، خَشِيَةَ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ النَّاسُ فَيَفْرَضَ عَلَيْهِمْ»

...Urve Hz. Âişe'den şöyle rivayet etmiştir; “Ben Rasûlullah'ın (s.a.v) kuşluk namazını kıldığını hiç görmedim. Ben ise onu kılıyorum. Rasûlullah (s.a.v), halk amel eder de üzerine farz olur endişesi ile sevdiği bir işi bazen terk ederdi”.³⁰

Ahmed, Ebû Dâvud ve Buhârî'nin iki rivayetinin birinde “ وَمَا سَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ” وَا مَا سَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ” “Rasûlullah (s.a.v) hiç kuşluk namazını kılmadı” lafzı geçmektedir.

Hadisin isnad tablosu şöyledir:

²⁹ İbn Hanbel, İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybâni, *Müsned*, Muessesetu'r-risâle, thk.: Şuayb Arnavut, 2001, C XXXI, s 102.

³⁰ Buhârî, “Cuma” 121; Müslim, “Salât'ül-müsâfirîn ve Kasruhâ” 77; Muvatta, “Kasru's-salât fi's-sefer” 29; Ahmed, 41, 109; Ebû Dâvud, “Salât” 304.

Hiz. ÂiŖe'nin kuŖluk namazını kıldığı bu hadiste açıkça görülmektedir. Tekitle kendisinin bu namazı kıldığını bildirmesi bu namazın sünnet olduğunu ama onun bunu sonradan ve ya baŖkasından đrenmiŖ olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zaten bu hadiste de geçtiği gibi kendisi Peygamberi bu namazı kılarken görmediğini söylüyor. Ancak Hiz. ÂiŖe'nin bu namazı grmemiŖ olması namazı ortadan kaldırmaz.

Hiz. ÂiŖe'nin (ra) "Peygamber (s.a.v) bu namazı dört rekâat kılardı ve Allah dilediği kadar fazlalaŖtırdı" demesi ile "kuŖluk namazını hiç kılmadı" Ŗeklindeki rivayetler Peygamber'in (s.a.v) insanlarzerine farz olma endiŖesinden dolayı bu namazı bazen kılıp bazen de terk etmesi Ŗeklinde anlamaya müsaittir. Nitekim Hiz. ÂiŖe hadiste buna deđinmiŖtir. Öte yandan Hiz. ÂiŖe'nin Peygamber'i bu namazı kılarken görmemesi de normal karŖılanabilir. Zira Peygamber'in (s.a.v) ya seferde veya diğer hanımlarının yanında olmasından dolayı Hiz. ÂiŖe'nin yanına dokuz günde bir gelmesi sebebiyle bu durumdan haberdar olmayabilir.³¹

KuŖluk namazını yalnız seferden geldiği zaman kıldığını bildiren rivayet

لِعَائِشَةَ: هَلْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصُّحَى؟ قَالَتْ: «لَا، إِلَّا أَنْ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: قُلْتُ...
يَجِيءُ مِنْ مَغِيبِهِ»

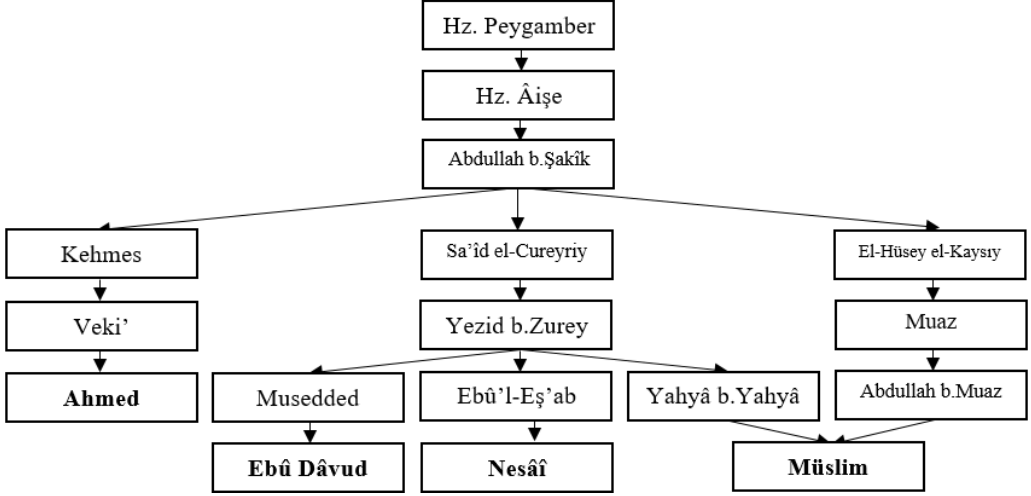
...Abdullah b. Ŗakîk Ŗyle demiŖtir; ÂiŖe'ye "Peygamber (s.a.v) kuŖluk namazını kılar mıydı? Diye sordum. ÂiŖe; "Hayır, yalnız seferden geldiği zaman kılardı" cevabını verdi".³²

Bu rivayette de kuŖluk namazının bir sebebe bağlı olarak kılındığını görmekteyiz ki, o da seferden gelmektir.

³¹ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Ŗeref, *el-Minhâc fî Ŗerhi Sahîhi Müslim bin Haccâc*, Dâr'u ihyâu't-turâsi'l-Arabi, Beyrût 1392, C V, s 230.

³² Müslim, "Salât'ül-müsâfirîne ve Kasrihâ" 75, 76; Ebû Dâvud, "Salât" 351; Nesâî, "Cenâiz" 156; Ahmed, 42, 459.

Hadisin isnad tablosu şöyledir:

Hz. Âişe'den rivayet olunan mezkûr dört hadisin her birinin farklı açılardan birbirileri ile çeliştiği görülmektedir. Öyle ki, bu hadisler Peygamberin (s.a.v) kuşluk namazını kılması hakkında birbirinden farklı dört durumu ortaya koymaktadır. Bunlar:

- Peygamber (s.a.v) kuşluk namazını kıları.
- Peygamber (s.a.v) seferde ve hizada kuşluk namazını kılmadı.
- Hz. Âişe Peygamber'i (s.a.v) kuşluk namazı kılarken görmemiş ama kendisi kıyor.
- Peygamber (s.a.v) yalnız seferden geldiğinde kıyordu.

Bu dört rivayetten biri tam olarak Peygamber'in bu namazı kılmadığını söylerken diğer üç rivayetten ikisi aksine Peygamber'in (s.a.v) bu namazı kıldığını ifade etmektedir. Diğer rivayette ise her ne kadar Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığı açıkça belirtilmese de Hz. Âişe kendisinin kıldığını söylemekle bunun Peygamber'den (s.a.v) gelen bir ibâdet olduğunu ihsas etmektedir. Şimdi bu birbirine zıt gözükten rivayetlerin arasını bulmak için şunlar söylenebilir.

BİRİBİRİNE MUHALİF GÖRÜNEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlk olarak belirtilmesi gereken husus, Peygamber (s.a.v) kuşluk namazını kılmadı diyen rivayetin zayıflığına hükmedilmiş olmasıdır. Bu rivayeti Ahmed zayıf senetle rivayet etmiş, Dârimî ise sahih hadislere muhalif olmakla münferit kalmıştır. Bundan dolayıdır ki, bu hadisin zayıflığına hükmedilmiştir.³³

Hz. Âişe'nin "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v) kuşluk namazını kıldığını hiç görmedim" sözünden kastının Peygamber'in (s.a.v) bu namazı devamlı kılmamış olduğu şeklinde anlaşılmaktadır. "Ben onu kılıyorum" sözü ise kendisinin devamlı kıldığına işaretler.³⁴ İmam Nevevi'nin (ö. 676/1277) de bildirdiği gibi Hz. Peygamber insanlara farz olma endişesiyle bazı amelleri bazen kılar bazen de terk ederdi.³⁵ "Rasûlullah (s.a.v) halk amel eder de üzerine farz olur endişesi ile sevdiği bir işi bazen terk ederdi" lafzı da yukarıda söylenenlere delildir. Şâtîbî (ö. 790/1388) bu rivayeti teravih namazı konusuyla birlikte ele alarak Peygamber'in farz olma endişesi sebebiyle sevdiği bu iki ameli terk ettiğini bildirmiştir.³⁶ Yani Peygamber (s.a.v) teravih namazında olduğu gibi kuşluk namazını da devamlı kılmamış ama sahabe kendisinden sonra bu tür namazları devamlı eda etmişlerdir. Buradan yola çıkılarak Hz. Âişe'nin bu rivayetinden Peygamber'in (s.a.v) kuşluk namazını sürekli kılmayıp ara sıra terk ettiği anlaşılır. Ayrıca Peygamber'in (s.a.v) bu namazı bazen de olsa kıldığı Abdullah b. Şakîk rivayetinde gözükmektedir.

Ahmed, Ebû Dâvud ve Buhârî'nin iki rivayetinin birinde "وَمَا سَخَّ رَسُولُ اللَّهِ" "Rasûlullah (s.a.v) hiç kuşluk namazını kılmadı" lafzına gelince, aynı hadisin Buhârî'nin İbn Ebî Zî'b'den gelen rivayeti, Müslim ve Muvatta'da gelen şekilleri bu kısımdaki problemleri bölümleri açıklamaktadır. Bu rivayetlerde geçen "Ben Rasûlullah'ın (s.a.v) kuşluk namazını kıldığını hiç görmedim" ifadesi Hz. Âişe'nin kastının ne olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Âişe'nin Allah Elçisi'nin kuşluk namazı kıldığını görmemiş olması Peygamber'in (s.a.v) yanında sürekli bulunmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.³⁷ Aynı anda "dört rekât ve Allah istediği kadar kılar" ve "seferden gelince kılar" ifadeleri de söz konusu rivayetteki "kılmazdı" ifadesini "kılarlık görmemiştir" diye anlamayı mümkün kılmaktadır.

³³ el-İrâkî, Abdürrahim b. Hüseyin, *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-Takrib*, Dâru'l-fikrî'l-Arabîy, Beyrût, C III, s 62.

³⁴ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Dâru'l-kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 2003, C III, s 70.

³⁵ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *El-Mecmu Şerhu'l-Muhezzeb*, Dâru'l-fikr, t.y., C IV, s 38.

³⁶ eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *el-Muvâfakât*, Dâr İbn Affân, y.y., 1997, C IV, s 102.

³⁷ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim bin Haccâc*, Dâr'u ihyâu't-turâsî'l-Arabî, Beyrût 1392, C V, s 230.

Hiz. Âişe'nin "Peygamber'i (s.a.v) kuşluk namazı kılariken görmedim" lafzından kastını "açıkta kılariken görmedim" şeklinde yorumlayanlar vardır. Buhârî şarihi İbn Battal (ö. 449/1057) tarafından dile getirilen bu yorum Peygamber'in (s.a.v) bu namazı insanlar arasında açık bir şekilde kıldığını vurgular niteliktedir. Nitekim rivayet olduğuna göre Hiz. Âişe kuşluk namazı kılariken odasına çekilir, kapısını kapatır öyle kılar. Yine başka bir rivayette İbn Mesud (ra) mescitte kuşluk namazı kılan topluluğa "Allah'ın kullara yüklediğini siz de yüklemeyin. İlla kılacaksanız evlerinizde kılın" demiştir. Bu konuda selefin yolu onu saklı kılmak ve insanlar arasında açıktan kılmamak idi.³⁸ Bu rivayetler söz konusu ifadenin bu şekilde yorumlanmasına delil gösterilmiştir.

Hiz. Âişe'nin bu inkârını yani Hiz. Peygamber'in bu namazı kıldığını, kuşluk namazını camide toplu şekilde kılanlara yönelik olarak söylemiş olma ihtimali üzerinde de durulmuştur. Bununla Hiz. Âişe "Peygamber (s.a.v) camide insanlarla kuşluk namazını kıldığını hiç görmedim" demek istemiştir. Nitekim Abdullah b. Ömer'den de bu namazı camide toplu olarak kılmayı bidat adlandırdığı varit olmuştur.³⁹

"Peygamber (s.a.v) yalnız seferden gelirken kılıyordu" lafzı da Peygamber'in (s.a.v) normalde kuşluk namazını evde kıldığı ama seferden gelirken mescitte ifa ettiği anlamına geldiği de söylenmiştir.⁴⁰ Yani Peygamber'in (s.a.v) dört rekât ve Allah'ın dilediği kadar kılması O'nun (s.a.v) ev içi sünnetidir. Mescitte kılması ise seferden dönüşte yaptığı bir işidir. Bilindiği üzere Peygamber (s.a.v) seferden gece geldiğinde eve uğramaz önce mescide gider sabahın gelmesini beklerdi.

Konu ile alakalı farkı rivayetlerin olmasını İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201) şöyle izah etmiştir: "Peygamber kuşluk namazını kılmadı diye rivayet eden sahabiler kendi şahit olduklarını nakletmektedir. Bazı sahabiler de kıldığını şahit olmuşlar ve şahit olduklarını rivayet etmişlerdir. Bu sebeple de iki rekât kıldığını görenler iki, dört rekât kıldığını görenler dört, altı rekât kıldığını görenler altı ve sekiz rekât kıldığını görenler de kuşluk namazının sekiz rekât olduğunu rivayet etmişlerdir".⁴¹

³⁸ İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh*, Mektebet'ur-rüşd, Riyad 2003, C III, s 170.

³⁹ el-İrâkî, Abdürrahim b. Hüseyin, *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-Takrib*, Dâru'l-fikri'l-Arabîy, Beyrût, C III, s 64.

⁴⁰ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1379, C III, s 56.

⁴¹ İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân, *İ'lâmu'l-âlimi ba'de rasûhihi bi'n-nâsihi'l-hadisi ve mensûhihi*, İbn Hazm, Beyrût 2002, s 275.

Makalenin giriş kısmında da belirtildiği gibi kuşluk namazı kılındığı zaman sevap kılınmadığı zaman da günah olmayan müstehab bir sünnet namazıdır. Bu hüküm kuşluk namazı hakkında varit olan sahih ve açık rivayetlere dayanmaktadır. Bu rivayetlerden yola çıkarak hem hadis hem de fıkıh âlimleri kuşluk namazının varlığını ortaya koymuşlardır. Peygamber'in (s.a.v) bu namazı kılması sabit olsa da devamlı kılmadığı da var olan bir hakikattir. Teravih namazında olduğu gibi insanlara farz olma endişesiyle bu namazı devamlı kılmamış, faziletini açıklayarak bu ibadeti yapma hususunda tercihi insanlara bırakmıştır. Bu sebeple diğer sünnet ibadetlerin bazılarında olduğu gibi kuşluk namazı hakkında bilgi tüm sahabeye ulaşmamıştır. Sahabiden bazıları Peygamber'in (s.a.v) bu namazı kıldığını ve kendisine tavsiye ettiğini rivayet ederken bazıları da kılarken görmediğini haber vermiştir. Hatta bazıları iki rekât, bazıları dört, bazıları da sekiz rekât kılığına şahit oldukları için kendi şahit olduklarını rivayet etmişlerdir. Bir sahabinin tüm İslami konuları bilmesinin mümkün olmaması ve Peygamber'in (s.a.v) de bu namazı ara sıra kılması konu hakkında farklı rivayetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Konumuz olan Hz. Âişe (ra) rivayetleri de bu kabildendir. Şöyle ki, Hz. Âişe'den konu hakkında bir birine ters bilgiler veren farklı rivayetler gelmiştir. Hz. Âişe'nin Peygamber'den kuşluk namazı hakkında naklettiği bilgilerin farklı olmasının sebepleri olarak şunlar zikredilebilir:

a. Peygamber'in Hz. Âişe'nin yanında devamlı değil de dokuz günde bir olması ve kendisinin bu namazı devamlı kılmamış olması.

b. Hz. Âişe'nin kuşluk namazı hakkında bilgiyi Peygamber'den değil de sonradan başka sahabiden öğrenmiş olması.

c. Söylenen bilgilerin farklı zamanlarda olması. Yani önce var olan bilgiye dayanarak söylenen bir rivayet sonradan elde edilen bilgilere dayanarak söylenen rivayetlerin farklı olması mümkündür.

d. Sorulan sorulardan kaynaklanarak farklı cevapların verilmesi. Meselâ Hz. Âişe'ye "Peygamber kuşluk namazını devamlı kılar mıydı?" sorusuna "Hayır hiç kıldığını görmedim" şeklinde cevap vermesi veya "Camide kılar mıydı?" sorusuna "Hayır, yalnız seferden geldiği zaman kılardı" şeklinde cevap vererek farklı bilgiler vermesi.

e. Kastının farklı olması. Mesela "kıldığını hiç görmedim"den kastı "devamlı kıldığını görmedim" veya "açıkta kıldığını görmedim" şeklinde olması gibi.

Tüm bu değerlendirmeler muhakkik âlimlerin söz konusu rivayetlerdeki çelişkileri çözüme kavuşturmak amacıyla olup hangi

gerekçelere dayandıklarını ortaya koymaktadır. Bunun neticesinde hâsıl olan sonuç ise kuşluk namazının müekked sünnet olduğu, en az iki, en fazla sekiz rekât olduğu kanaati ortaya çıkmıştır.⁴²

SONUÇ

Yüce Allah namaza yüksek değer vererek onu kullar için önemli bir ibadet çeşidi yapmıştır. Hatta diğer İslami ibadetlerden farklı olarak gökyüzünde, Peygamber (s.a.v) miraçta iken farz kılınmıştır. Bu sebeple namaz kulun miracı gibi algılanmıştır. Allah namaz ibadetini kullarına günde beş vakitte farz kılmakla kulunu her zaman kapısında görmek istemektedir. Bu beş vaktin kulun tüm gününü kapsayacak şekilde dizildiği görülmektedir. Böylelikle insan hayatı bu beş vakitte Rabbine ibadet etmekte dönüp dolaşmaktadır. Allah Rasûlu (s.a.v) bu beş vakit farz namazlar dışında Rabbi ile daha çok diyalog kurabilmeleri için kullara bazı zaman dilimlerinde başka namaz kılmalarını da tavsiye etmiştir. Böylece kulun nerdeyse geceli gündüzlü tüm günü Rabbine ibadetle geçecek şekilde programlanmış olmaktadır. Konumuz olan kuşluk namazı da kulun Rabbiyle diyalogunu artıracak namazlardandır. Sabahleyin güneş doğduktan sonra Rabbimiz bizden Onu tesbih etmemizi istemiş ve bazı Peygamberlerin bu saate ibadet ettiklerini açıkça Kuran'da bildirmiştir. Böyle faziletli bir vakit olmakla birlikte bu saate farz bulunmadığı için Hz. Peygamber (s.a.v) bizlere kuşluk namazı kılmak suretiyle bu kıymetli vakti değerlendirmeyi önermiştir.

Hadis kitaplarında kuşluk namazı hakkında birbirine muhalif gibi görünen Hz. Âişe rivayetlerine yukarıdaki sebepler kapsamında bakıldığında bu rivayetlerin çelişkili olmadığı anlaşılır. Söz konusu rivayetleri zahiri şekliyle değil de teville anlamamızın sebebi ise kuşluk namazının var olduğuna ve faziletine delalet eden sahih rivayetlerin mevcudiyetidir. Bazı Sahabilerin ve Hz. Âişe'nin kendisin bu namazı kıldığı da sahih rivayetlerle sabittir. Bu hususta menfi hüküm bildiren rivayetlerin de net olmadığı görülmektedir. Böylece bu açık ve sahih olan olumlu rivayetler bizi zahiren olumsuz gibi gözükken rivayetleri teville sevketmektedir.

⁴² en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim bin Haccâc*, Dâr'u ihyâu't-turâsî'l-Arabi, Beyrût 1392, C V, s 230.

KAYNAKÇA

AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, C.I-XIII, 1.b, Dâru'l-kutubu'l-İlmiyye, Beyrût 2000.

ATEŞ Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, C.I-X, 1.b., Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul, 1997.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîh*, C.I, 1.b, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrût, t.y.

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, C.I, 2.b, Thk.: Muhammed Nasruddin Elbânî, Mektebetu'l-me'ârif li'n-neşri ve't-tevzî', Riyad 2007.

ELBÂNÎ, Muhammed Nasru'd-Dîn, *İrvâu'l-Ğalil fî Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebîl*, C.I-IX, 2.b, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrût 1985.

İBN BATTÂL, Ebu'l-Hasen Alî b. Halef bin Abdilmelik, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh*, C.I-X, 2.b, Thk.: Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mektebet'ur-rüşd, Riyad 2003.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *İ'lâmu'l-âlimi ba'de rasûhihi bi'n-nâsihi'l-hadisi ve mensûhihi*, C.I, 1.b, İbn Hazm, Beyrût 2002.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân, *es-Sünen*, C.I-IV, 1.b, Dâru'l-Muğnî, Riyad 2000.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, C.I-XIII, Dâru'l-mâ'rife, Beyrût 1379.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, C.I, 2.b, Thk.: Muhammed Nasruddin Elbânî, Mektebetu'l-me'ârif li'n-neşri ve't-tevzî', Riyad 2008.

İBN KAYYİM, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, C.I-V, 27.b, Muessetü'r-risâle, Beyrût 1994.

İRÂKÎ, Abdürrahim b. Hüseyin, *Tarhu't-tesrib fî şerhi't-Takrib*, C.I-IV, Deru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut, t.y.,

MÜBAREKFURÎ, Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm, *Mir'âtü'l-mefâtih şerhi Mişkâti'l-Mesâbih*, C.I-IX, 3.b, İdâratu'l-buhusu'l-ilmîyye, Benares 1984.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, C.I, 1.b, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrût, t.y.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, C.I, 2.b, Thk.: Muhammed Nasruddin Elbânî, Mektebetu'l-me'ârif li'n-neşri ve't-tevzî', Riyad 2008.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim bin Haccâc*, C.I-XVIII, 3.b, Dâr'u ihyâu't-turâsi'l-Arabi, Beyrût 1392.

----- *el-Mecmu Şerhu'l-Muhezzeb*, C.I-XX, Dâr'u'l-fikr, y.y., t.y.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, C.I-VI, 1.b, Dâr'u'l-Erkam, Beyrut.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *el-Muvâfakât*, C.I-VII, 1.b, Thk.: İbn Hasen Âli Süleyman, Dâr İbn Affân, y.y., 1997.

ŞENER, Mehmet, "Kuşluk Namazı", *DİA*, XXVI, 475-476.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Alî, *Neylü'l-Evtâr*, C.I-VIII, 1.b, Dâr'u'l-hadis, Mısır, 1993.

TABERÂNÎ, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, C.I-X, Thk.: Târik b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâr'u'l-harameyn, Kahire, t.y.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Mîzânü'l-İ'tidal fi nakd'ir-Ricâl*, C.I-IV, 1.b, Thk.: Alî Muhammed el-Becâvî, Dâr'u'l-ma'rife, Beyrût 1963.

